

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOWOŚCI

Dalia Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939*, Vilnius 2010, 342 s.

Odzyskanie przez Litwę niepodległości rozpoczęło nowy etap badania dziejów państwowości litewskiej, wolny od ograniczeń okresu radzieckiego. Umożliwione zostały pogłębione badania nad dziejami początków tworzenia państwowości, okresu Wielkiego Księstwa Litewskiego, czy unii polsko-litewskich. Jednak, co istotne, po 1990 roku w polu zainteresowania litewskich historyków znalazła się tematyka dziejów Litwy XX wieku, której poszczególne zagadnienia w czasach Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej były „uformowane” według panującej linii politycznej ZSRR, bądź też, z oczywistych względów, były w ogóle pomijane. Do publikacji, które stanowią opracowania dziejów najnowszych należą m.in. książki: Liudasa Truski, *Lietuva 1938–1953 metais*, Vilnius 1995; Reginy Žepkaitė, *Vilniaus istorijos atkarpa*, Vilnius 1990; *Lietuvos naikinimas ir tautos kova 1940–1998*, red. Izidorius Ignatavičius, Vilnius 1999; czy praca Algimantasa Kasperavičiaus, *Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos*, Vilnius 2010¹.

Zbadania i opracowania zagadnienia dotychczas nie naświetlonego podjęła się Dalia Bukelevičiūtė, przygotowując monografię *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939*, dotyczącą stosunków litewsko-czechosłowackich w okresie międzywojennym. Autorka pracy, odbyła studia na Uniwersytecie Karola w Pradze, w czasie których dokonała skrupulatnej analizy dokumentów czeskich archiwów, odnoszących

¹ Osobny dział stanowią różnorodne publikacje dotyczące litewskiego ruchu partyzancckiego, czy opracowania poświęcone deportacjom na Syberię z LSRR.

się do wspomnianych relacji. W efekcie, w oparciu o materiały m.in. Litewskiego Centralnego Archiwum Państwowego (LCVA), Archiwum Literatury i Sztuki (LLMA), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Czeskiej (AMZV ČR), stenogramy sejmowe, ówczesną prasę i różnorodne opracowania naukowe w języku litewskim, czeskim, powstała omawiana książka². Składa się ona z czterech rozdziałów: Kierunki współpracy politycznej Litwy i Czechosłowacji, Rozwój związków ekonomicznych między Litwą a Czechosłowacją w latach 1918–1939, Litewsko-czechosłowacka współpraca wojskowa 1918–1939 i Litewsko-czechosłowackie relacje kulturalne. Książka opatrzona jest również fotografiami oraz tabelami przedstawiającymi wymianę handlową.

We wstępie autorka podkreśla, że związki pomiędzy Litwą a Czechami sięgają czasów średniowiecza, a konkretnie przywołana jest bitwa pod Grunwaldem, w której to uczestniczyły czeskie oddziały, dalej podany zostaje rok 1421, kiedy to husyci mieli zaproponować tron wielkiemu księciu Witoldowi. Zwrócona zostaje także uwaga na fakt, że litewska młodzież zaczęła kształcić się w Pradze już od końca XIV wieku, kiedy to dzięki staraniom królowej Jadwigi założone zostało tam litewskie kolegium. Relacje pomiędzy inteligencją litewską i czeską ulegają intensyfikacji w 2 połowie XIX wieku, czego przykładem jest wydanie pierwszego numeru „Aušry” w Pradze. Dalia Bukelevičiūtė odnotowuje, że po I wojnie światowej sytuacja obu niepodległych państw miała swoje podobieństwa, były to: usytuowanie geopolityczne pomiędzy wpływami Niemiec a ZSRR i w kontekście tego budowanie swojej polityki zagranicznej; problemy narodowościowe obu krajów; konflikt z Polską i Niemcami. Na koniec zaznacza, że tematyka relacji pomiędzy Litwą a państwami Europy Środkowej w latach 1918–1939, nie była dotychczas zbadana, wyjątek stanowią relacje litewsko-polskie, które doczekały różnych publikacji.

Przechodząc do omówienia poszczególnych rozdziałów książki, należy zwrócić uwagę na strukturę pracy. Pierwszy rozdział jest najobszerniejszy, z czego można wywnioskować, że głównymi zagadnieniami będą stosunki polityczne (rozdział ten składa się z dziesięciu podrozdziałów ujętych w sposób chronologiczno-problemowy). Pierwszy podrozdział:

² Wśród nich znalazła się także książka Piotra Łossowskiego, *Po tej i tamtej stronie Niemna: stosunki polsko-litewskie*, Warszawa 1985 oraz z przetłumaczone na język litewski i opublikowane wspomnienia polskiego attaché wojskowego w Kownie Leona Mitkiewicza (Leon Mitkiewicz, *Kauno atsiminimai 1938–1939*, Vilnius 2002).

Pierwsze kontakty Litwy i Czechosłowacji: uznanie Litwy *de jure*, przystąpienie do Ligi Narodów i zawiązywanie kontaktów dyplomatycznych. Przedstawiona jest w nim droga jaką odbyła dyplomacja litewska, aby Litwa uznana została jako niepodległy od Rosji byt państwowy. Autorka zauważa, że narody bałtyckie: Litwini, Łotysze, Estończycy, początkowo traktowani byli jako narody Imperium Rosyjskiego i ich aspiracje traktowano jako wewnętrzną sprawę Rosji, w przeciwieństwie do Polski, której praw do niepodległego bytu zachodnie państwa nie kwestionowały. Podobne stanowisko zajmował w tej materii rząd czechosłowacki, którego taka właśnie postawa wynikała z nastrojów prorosyjskich, na które miała wpływ obecność sporej liczby emigrantów rosyjskich. Ukazane zostają zabiegi strony litewskiej o uznanie Litwy przez Czechosłowację, które zostają uwieńczone sukcesem: 29 grudnia 1921 roku parlament czechosłowacki uznał *de jure* Litwę, Łotwę i Estonię, zaś od 1923 roku zaczęła pracować w Pradze litewska placówka dyplomatyczna. Drugi podrozdział: Podstawowy zarys dwustronnych stosunków dyplomatycznych w latach 1921–1939 omawia działalność litewskiego poselstwa dyplomatycznego w Czechosłowacji i czechosłowackiego na Litwie oraz rolę prezydentów Litwy i Czechosłowacji w podtrzymywaniu tych relacji. Opisuje on kolejnych obsadzanych posłów przedstawicielstwa Litwy, ukazuje problemy z jakimi borykało się poselstwo: finansowymi (grożące nawet zamknięciem placówki), pewną izolacją, czy trudnościami w nawiązaniu współpracy z innymi przedstawicielstwami w Pradze, czasem nawet z traktowaniem placówki drugorzędnie przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Litwy. Inne problemy związane były z przedstawicielstwem czeskim na Litwie – przez lata 20. placówka była kierowana ze Sztokholmu, pojawiały się także inicjatywy, aby poselstwo czechosłowackie w Warszawie przejęło także kompetencję placówki na obszar Litwy, Łotwy, Estonii i Finlandii, na co litewska strona, z powodu braku nawiązania stosunków dyplomatycznych z Polską, nie chciała się zgodzić. Kolejna podobna inicjatywa ze strony Czechosłowacji pojawiła się w momencie, kiedy doszło do powstania Ententy Bałtyckiej (wtedy poselstwo miałoby rezydować w Rydze). Od 1936 roku obecność posła czechosłowackiego miała charakter stały, aż do momentu zajęcia Czech przez III Rzeszę w marcu 1939 roku.

Kolejny podrozdział: stanowisko Czechosłowacji wobec problemów litewskiej polityki zagranicznej w latach 20. przedstawia najważniejsze wydarzenia, które wpływały na kierunki litewskiej polityki. Autorka na

wstępie podkreśla, że konflikt z Polską był najważniejszą kwestią polityki zagranicznej. Z przeprowadzonych przez autorkę badań wyłania się obraz czeskiego stanowiska jako próby balansu pomiędzy dwoma skonfliktowanymi państwami, i choć, zgodzić się należy z tym co pisze Dalia Bukelevičiūtė, że polityka czechosłowacka przychylna była stanowisku litewskiemu, to jednak, realnie nie przejawiała tego politycznymi faktami. Nie było także wystarczającym dowodem konkretnych planów cytowane przez polityka litewskiego, wysłanego do Pragi, stwierdzenie o woli utworzenia przez Czechosłowację Małej Ententy z krajami bałtyckimi, ponad Polską (s. 65), można tu raczej mówić o luźnej dyskusji, nie zaś o ważnych deklaracjach. Następne podrozdziały omawiają szczegółowo takie zagadnienia jak: stosunek Czechosłowacji do utworzenia Ententy Bałtyckiej, ocena konfliktu z Polską w latach 30., w tym przyjęcia ultimatum przez Litwę, sprawa Kraju Kłajpedzkiego w ocenie czechosłowackiego rządu oraz ocena przez Litwę stosunków czechosłowacko-niemieckich w latach 1938–1939. Pierwszy rozdział, jak to zostało wspomniane, poświęcony został wyłącznie relacjom politycznym, w tym sporo kontekstowi polskiemu w tych relacjach, szkoda więc, że autorka nie skorzystała ze źródeł polskich, zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych, stanowiłyby ważne dopełnienie do przedstawionych zagadnień. Wydaje się także, że brakuje pewnego porównania, jak relacje Czechosłowacji przebiegały z Łotwą i Estonią, czy ich intensywność i usytuowanie w polityce zagranicznej Czechosłowacji było tożsame.

Rozdział drugi: Rozwój związków ekonomicznych między Litwą a Czechosłowacją w latach 1918–1939 omawia kontakty handlowe w okresie dwóch dekad. Na wstępie zwrócona została uwaga na fakt, że oba kraje różniły się od siebie pod względem gospodarczym, Czechosłowacja była w okresie monarchii Austro-Węgierskiej obszarem w 60–70 proc. przemysłowym, zaś Litwa rolniczym. Oba kraje doświadczały trudności ekonomicznych wobec kryzysu w latach 1921–1923, dla obu też krajów Niemcy były głównym partnerem ekonomicznym. Rozwój relacji ekonomicznych z Czechosłowacją strona litewska uznawała za jedną z najistotniejszych płaszczyzn współpracy. Wymiana handlowa na początku lat 20. obejmowała, jeśli chodzi o eksport z Litwy, len, drewno i futra (czasem zwiększając zakres na produkty spożywcze), importowano zaś ponad 57 towarów m.in.: cukier i naftę, tkaniny bawełniane, naczynia emaliowane i in. Wymiana zintensyfikowała się po podpisaniu w 1923 roku stałej umowy

handlowej. Ze względu na brak nawiązania stosunków z Polską, towary przewożone były przez obszar Niemiec. Wymiana handlowa wobec światowego kryzysu ekonomicznego 1929 roku uległa zahamowaniu.

Trzeci rozdział podejmuje problem współpracy wojskowej. Jak odnotowuje autorka, dla Litwy kontakty w tej dziedzinie były niezwykle istotne, gdyż Czechosłowacja była jednym z największych producentów broni w Europie (od której w latach 30. Litwa kupowała karabiny, działa artyleryjskie), z drugiej strony Litwie brakowało wyższej uczelni wojskowej, dlatego też młoda kadra oficerska odbywała studia w Pradze.

Ostatni rozdział poświęcony jest rozwojowi współpracy kulturalnej. Działalność ta przebiegała w Litwie poprzez popularyzowanie wiedzy o Czechosłowacji w prasie, dokonywanie tłumaczeń literatury pięknej, przygotowywanie wystaw (choć Towarzystwo Litewsko-Czechosłowackie powstało dopiero w 1937 roku, zaś analogiczne w Czechosłowacji w 1938 roku), przedstawień i koncertów. Popularnością cieszyło się także odbywanie studiów w Czechosłowacji.

Z powyżej monografii wyłania się obraz stosunków, w których stroną zabiegającą, czy też podtrzymującą relacje była Litwa, co w podsumowaniu nie zostało przez autorkę wyraźnie stwierdzone. Pomimo tego należy docenić pracę jaką włożyła Dalia Bukelevičiūtė w przygotowanie książki, w szczególności, w przeprowadzone kwerendy archiwalne. Dokonane badania zaowocowały książką, która na pewno stanowi ważny wkład do dziejów Republiki Litewskiej w okresie międzywojennym.

Joanna Kozłowska

Dušan Šegeša, *Partnerzy czy petenci? Słowacy i Słowacja w polityce rządu RP na obczyźnie*, Gdańsk 2012, Wydawnictwo Oskar, 568 s.

Książka Dušana Šegeša *Partnerzy czy petenci? Słowacy i Słowacja w polityce rządu RP na obczyźnie podczas II wojny światowej* wydana w roku 2012 przez gdańskie wydawnictwo Oskar jest pionierską pracą dotyczącą niezwykle ciekawego aspektu wzajemnych relacji polsko-słowackich